

بررسی تطبیقی شورای نگهبان (ایران) و شورای قانون اساسی (فرانسه)

حسین رفسنجانی مقدم

کارشناس ارشد حقوق جزا

چکیده

شورای نگهبان از جمله نهادهایی است که در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با اختیارات و وظایف مهمی پیش بینی شده است. مهمترین وظایف این شورا بررسی مصوبات مجلس از حیث عدم مغایرت با شرع و قانون اساسی، تفسیر قانون اساسی و نظارت بر انتخابات و همه پرسها است. قبل از انقلاب نیز مشابه چنین نهادی در متمم قانون اساسی مشروطه پیش بینی شده بود.

در کشور فرانسه نیز شورایی با نام شورای قانون اساسی، وظایف و اختیاراتی دارد که بعضاً با وظایف و اختیارات شورای نگهبان مشترک و بعضاً متفاوت است. مهمترین وظایف و اختیارات مشترک این دو شورا نظارت بر مصوبات قوه مقننه و نظارت بر انتخابات ریاست جمهوری است.

با مطالعه تطبیقی این دو نهاد، می توان دریافت که شورای نگهبان از یک سو نسخه کپی شده مشابه فرانسوی خود نیست؛ زیرا پیشینه و سابقه شورای نگهبان به دوران مشروطه (پنجاه سال قبل از تصویب قانون اساسی جمهوری پنجم فرانسه) باز می گردد. از سوی دیگر، شورای نگهبان را نمی توان نهادی مخالف آزادی و به نوعی دارای حق و تو دانست. زیرا چنین نهادی مختص کشور ما نیست و مشابه آن در بسیاری از کشورها از جمله کشوری که مدعی آزادی و مهد دموکراسی است (فرانسه) وجود دارد. در این مقاله به جنبه های مختلف و ابعاد گوناگون آن پرداخته شده است.

کلید واژه ها: شورای نگهبان، تطبیق مصوبات مجلس، نظارت تقنینی، شورای قانون اساسی فرانسه، قانون اساسی

مقدمه

یکی از نگرانیهای عمده‌ای که خاطر تدوین کنندگان قانون اساسی را، بویژه قوانین اساسی که پس از انقلابات عمومی و قیامهای مردمی و تغییر کلی نظام حکومتی تدوین می‌شود، همواره به خود مشغول داشته، وضع قوانین عادی مغایر با اصول و مقررات قانون اساسی توسط مجالس قانونگذاری و اجرای آنهاست. همین امر موجب شده است که معمولاً در قوانین اساسی کشورها، تمهیداتی برای جلوگیری از این موضوع، یعنی وضع قوانین عادی مغایر با قوانین اساسی اتخاذ شود. در کشورهای مختلف برای حفظ اصول قانون اساسی و جلوگیری از تصویب قوانین عادی مغایر و یا از اثر انداختن آنها یکی از سه شیوه ذیل اتخاذ شده است:

- ۱- تشکیل دادگاه خاصی بدین منظور با نام «دادگاه قانون اساسی» که ماهیت قضایی دارد ولی به صورت دادگاه اختصاصی عمل می‌کند؛ مثل آلمان فدرال.
- ۲- واگذاری صلاحیت و اختیار رسیدگی و تشخیص عدم انطباق قوانین عادی با قانون اساسی به دادگاه‌های دادگستری؛ مانند ایالات متحده آمریکا و جمهوری ایرلند.
- ۳- تأسیس هیأت یا نهادی خاص، مرکب از افراد و مقامات مشخص بدین منظور؛ مثل ایران و فرانسه.

در نوشته‌ای که پیش رو دارید، سعی شده است دونهاد کنترل کننده قوانین در ایران و فرانسه یعنی «شورای نگهبان جمهوری اسلامی ایران» و «شورای قانون اساسی فرانسه» در دو فصل جداگانه بررسی، و در پایان نیز مقایسه‌ای اجمالی و مختصر بین آن دو انجام شود.

این مقاله در پی پاسخگویی به دو مطلب اساسی است: اول اینکه آیا شورای نگهبان از نمونه فرانسوی خود (شورای قانون اساسی) الگوبرداری کرده است یا خیر؛ دیگر اینکه شورای نگهبان با آن همه اختیاراتی که قانون اساسی به آن واگذار کرده آیا به نوعی دارای حق وتو شده است یا خیر.

شورای نگهبان قانون اساسی

تاریخچه شورای نگهبان

پس از تشکیل مجلس در زمان مظفرالدین شاه (۱۳۲۴ هـ. ق. و ۱۲۸۵ هـ. ش) و تصویب قانون اساسی مشروطه در ۵۱ اصل (۱۴ ذی القعدة ۱۳۲۴) نمایندگان مجلس به نواقص قانون اساسی پی بردند و در صدد رفع آن برآمدند. بنابراین این متمم قانون اساسی را در ۱۰۷ اصل تنظیم کرده، در تاریخ ۲۹ شعبان ۱۳۲۵ هـ. ق. (۱۲۸۶ هـ. ش) به توشیح محمد علی شاه رساندند. اصل دوم این متمم، که به همت علمای اسلام در متمم قانون اساسی گنجانده شد، بدین شرح است:

«مجلس مقدس شورای ملی که به توجه و تأیید حضرت امام عصر عجل الله فرجه و بذل مرحمت اعلی حضرت شاهنشاه اسلام خلد الله سلطانه و مراقبت حجج اسلامیه کثر الله امثالهم و عامه ملت ایران تأسیس شده است، باید در هیچ عصری از اعصار، مواد قانونیه آن مخالفتی با قواعد مقدسه اسلام و قوانین موضوعه خیر الانام صلی الله علیه و اله و سلم نداشته باشد و معین است که تشخیص مخالفت قوانین موضوعه با قواعد اسلامیه بر عهده علمای اعلام ادام الله برکات وجود هم بوده و هست. لهذا رسماً مقرر است در هر عصری از اعصار، هیئتی که کمتر از پنج نفر نباشد از مجتهدین و فقهای متدینین که مطلع از مقتضیات زمان هم باشند به این

طریق که علمای اعلام و حجج اسلام مرجع تقلید شیعه، اسامی بیست نفر از علما که دارای صفات مذکور باشند، معرفی به مجلس شورای ملی بنمایند. پنج نفر از آنها را یا بیشتر به مقتضای عصر، اعضای مجلس شورای ملی بالاتفاق یا به حکم قرعه تعیین نموده به سمت عضویت بشناسند تا مواردی که در مجلسین عنوان می‌شود، بدقت مذاکره و بررسی نموده، هر یک از آن مواد معنونه که مخالفت با قواعد مقدسه اسلام داشته باشد، طرح و رد نمایند که عنوان قانونیت پیدا نکند ورأی این هیئت علما در این باب مطاع و متبع خواهد بود و این ماده تا ظهور حضرت حجت عجل‌الله‌فرجه تغییرپذیر نخواهد بود.^(۱)

هرچند این اصل در عمل، عمر طولانی نداشت و غیر از سالهای اولیه، دیگر به اجرا در نیامد و اصطلاحاً جزو مواد متروک در آمد، بیانگر این مطلب است که فکر تشکیل نهادی برای نظارت بر قوانین از دیرباز در کشور اسلامی ما وجود داشته است. برخی معتقدند که شورای نگهبان جمهوری اسلامی ایران، اقتباس شده از اصل دوم متمم قانون اساسی مشروطه است.^(۲)

مبنای قانونگذاری در جمهوری اسلامی ایران

مبنای قانونگذاری در جمهوری اسلامی ایران، همانطور که از نام آن پیداست، باید قوانین مقدس اسلام باشد. این مهم در بسیاری از اصول قانون اساسی و همچنین مقدمه آن، تأکید شده است.

زیربنای حکومت در جمهوری اسلامی ایران طبق اصل دوم قانون اساسی، توحید و اختصاص حاکمیت و تشریح به خداست. لذا قوانینی که در حکومت اسلامی تدوین می‌یابد، باید بر طبق مقررات و موازین اسلامی باشد. قانونگذار، این مهم را

در اصل چهارم قانون اساسی به طور صریح بیان، و تأکید می‌کند که تمام قوانین و مقررات باید بر اساس موازین اسلامی باشد. همچنین در اصل هفتاد و دوم، بار دیگر در بحث اختیارات مجلس به این مطلب اشاره کرده است. بنابر این برای مراقبت بر این امر خطیر، که مبدا مصوبات مجلس برخلاف موازین اسلامی باشد و همچنین به منظور پاسداری از قانون اساسی، نهادی به نام شورای نگهبان تأسیس شده که عهده‌دار این وظیفه است. از آنجا که این وظیفه از عهده هر کسی بر نمی‌آید و به فقیهان و اسلام‌شناسانی نیاز دارد که به مبانی اسلامی و متون فقهی و اسلامی آشنا باشند، بین اعضای شورای نگهبان باید فقیهان مجتهد و آگاه به مسائل روز وجود داشته باشد. پس مرجع صالح برای تشخیص مطابقت قوانین مصوب مجلس با موازین اسلامی، فقهای شورای نگهبان است. از آنجا که وظیفه دیگر شورای نگهبان مطابقت مصوبات مجلس با قانون اساسی است، شش نفر حقوقدان نیز در نظر گرفته شده است که همراه با فقها به بررسی مطابقت یا عدم مطابقت قوانین با قانون اساسی بپردازند.

ژوبشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

شورای نگهبان در قانون اساسی جامع علوم انسانی

علاوه بر ۹ اصل (اصول نود و یکم تا نود و نهم) که منحصراً شورای نگهبان و وظایف آن را توصیف می‌کند در ۱۱ اصل دیگر نیز نام این شورا مطرح شده که این اصول عبارت است از اصول ۴-۶۸-۶۹-۷۲-۱۰۸-۱۱۰-۱۱۱-۱۱۲-۱۱۸-۱۲۱ و ۱۷۷.

ترکیب و شرایط اعضای شورای نگهبان

طبق اصل نود و یکم قانون اساسی، شورای نگهبان از دوازده عضو تشکیل می‌شود. شش نفر از آنها فقهای عادل و آگاه به مقتضیات زمان و مسائل روز هستند و شش نفر هم از حقوقدانان متخصص در رشته‌های مختلف حقوق. انتخاب فقها به عهده مقام معظم رهبری است که مقام رهبری آنها را برای مدت ۶ سال تعیین می‌کند.

انتخاب حقوقدانان بدین گونه است که رئیس قوه قضائیه، تعدادی از حقوقدانان را که واجد صلاحیت تشخیص می‌دهد (معمولاً دو برابر تعداد مورد نیاز) به مجلس معرفی می‌کند و مجلس نسبت به آنها رأی‌گیری به عمل می‌آورد و حائزین اکثریت به عضویت شورای نگهبان درمی‌آیند. حقوقدانان نیز برای مدت ۶ سال انتخاب می‌شوند. لازم به ذکر است که پس از هر سه سال نیمی از اعضای هر گروه (فقیه و حقوقدان) تغییر می‌یابند؛ بدین شکل که در دوره اول به قید قرعه، سه نفر از هر گروه تغییر می‌کنند و پس از آن پس از هر سه سال، افرادی که ۶ سال به عضویت شورای نگهبان درآمده بودند، تغییر پیدا می‌کنند. از آنجا که در قانون، منعی برای انتخاب مجدد اعضای شورای نگهبان وجود ندارد به نظر می‌رسد اعضای سابق می‌توانند مجدداً انتخاب شوند.

شرایط فقهای شورای نگهبان علاوه بر اجتهاد عبارت است از ۱- عدالت ۲- احاطه به مقتضیات زمان و مسائل روز. مقام معظم رهبری باید دو شرط عدالت و احاطه به مقتضیات زمان و مسائل روز را در فقهای شورای نگهبان احراز، و آنها را منصوب کند.

شرایط حقوقدانان نیز عبارت است از: ۱- حقوقدان ۲- مسلمان ۳- متخصص در رشته‌های مختلف حقوقی که احراز این شرایط به عهده رئیس قوه قضائیه است. حقوقدانانی که توسط رئیس قوه قضائیه پیشنهاد می‌شوند، هر کدام باید در یک رشته تخصصی حقوق متخصص باشند.

وظایف شورای نگهبان

تمام وظایفی که قانون بر عهده شورای نگهبان نهاده، فهرست‌وار بدین شرح است:

- ۱- پاسداری از احکام اسلام و تطبیق آنها با مصوبات مجلس شورای اسلامی^(۳)
- ۲- تشخیص آیین نامه‌ها و تصویب نامه‌های مغایر با موازین اسلام براساس تقاضای دیوان عدالت اداری^(۴)
- ۳- تهیه و تصویب قانون مربوط به تعداد و شرایط خبرگان، کیفیت انتخاب آنها و آیین‌نامه داخلی جلسات آنان و تسلیم این مصوبات به رهبر انقلاب برای تصویب نهایی^(۵) (که البته این مورد پایان یافته است).
- ۴- پاسداری از اصول قانون اساسی از نظر مغایرت نداشتن مصوبات مجلس شورای اسلامی با آن^(۶)
- ۵- تأیید صلاحیت کاندیداهای ریاست جمهوری از حیث واجد بودن شرائط قانونی^(۷)
- ۶- تفسیر قانون اساسی^(۸)
- ۷- نظارت بر انتخابات ریاست جمهوری^(۹)

- ۸- نظارت بر اجرای همه‌پرسی^(۱۰)
- ۹- نظارت بر انتخابات مجلس شورای اسلامی^(۱۱)
- ۱۰- حضور الزامی در مجلس شورای اسلامی، هنگام مذاکرات و تصمیم‌گیری نسبت به لوایح و طرحهای فوری^(۱۲)
- ۱۱- حضور الزامی در جلسات غیرعلنی مجلس برای اعتبار یافتن مصوبات احتمالاً سری مجلس^(۱۳)
- ۱۲- حضور الزامی در مجلس شورای اسلامی، هنگام ادای سوگند ریاست جمهوری^(۱۴)
- ۱۳- اظهار نظر نسبت به مصوبات موقتی و آزمایشی کمیسیونهای مجلس^(۱۵)
- ۱۴- لزوم تأیید شورای نگهبان در توقف انتخابات در زمان جنگ و اشغال نظامی در تمامی کشور یا نقاط اشغال شده برای مدت معینی و در نتیجه رأی به ادامه کار مجلس شورای اسلامی پس از پایان مدت^(۱۶)
- ۱۵- شرکت در تشکیل شورای موقت رهبری^(۱۷)
- ۱۶- نظارت بر انتخابات مجلس خبرگان رهبری و احراز صلاحیت کاندیداهای این مجلس از لحاظ دارا بودن شرایط^(۱۸)
- ۱۷- تشخیص عدم مغایرت مصوبات دائمی کمیسیونهای داخلی مجلس در مورد اساسنامه سازمانها، شرکتهای، مؤسسات دولتی یا وابسته به دولت^(۱۹)
- ۱۸- تشخیص عدم مغایرت مصوبات دولت در خصوص اساسنامه در موردی که اجازه تصویب به دولت داده شده است^(۲۰)
- ۱۹- عضویت در شورای بازنگری قانون اساسی در صورت تشکیل این شورا^(۲۱)

۲۰- شرکت در مجمع تشخیص مصلحت نظام^(۲۲)

وظایف اصلی و مهم شورای نگهبان را می توان در سه مورد خلاصه کرد:

الف) بررسی مصوبات مجلس از نظر عدم مغایرت با شرع و قانون اساسی

ب) تفسیر قانون اساسی

ج) نظارت بر انتخاباتها و همه پرسیها

که از بین این سه وظیفه نیز، وظیفه اول از بقیه موارد مهمتر و از نظر حجم،

وسیعتر است

جلسه رسیدگی شورای نگهبان و چگونگی رسیدگی

مهمترین وظیفه شورای نگهبان، همانطور که گذشت، بررسی مصوبات مجلس از

نظر عدم مغایرت با شرع و قانون اساسی است. شورای نگهبان در راستای انجام دادن

وظایف محول دونوع جلسه دارد: یکی جلسات عادی که در هفته سه روز تشکیل

می شود. دیگری جلسات فوق العاده که در سه مورد تشکیل می گردد:

۱- هرگاه دبیر شورای نگهبان تشکیل جلسه را ضروری تشخیص دهد و تصمیم به

تشکیل جلسه بگیرد.

۲- هرگاه سه تن از اعضای شورای نگهبان تقاضای تشکیل جلسه فوق العاده کنند.

۳- در مواقع رسیدگی به طرحها و لوایح فوری^(۲۳)

جلسات شورای نگهبان با $\frac{۳}{۴}$ اعضا یعنی ۹ نفر رسمیت می یابد ولی در مواقع

ضروری ممکن است با اکثریت مطلق یعنی ۷ نفر تشکیل گردد.^(۲۴) تصمیمات

شورای نگهبان باید به تصویب ۷ نفر رسیده باشد و این در خصوص عدم مغایرت با

قانون اساسی است. در مورد تطابق و عدم تطابق با شرع باید حداقل رأی ۴ نفر از فقها

از ۶ فقیه موجود باشد. لازم به ذکر است که هر دو گروه فقها و حقوقدانان برای رسیدگی به مصوبات از نظر عدم مغایرت با قانون اساسی صلاحیت دارند ولی در بررسی مصوبات از نظر عدم مغایرت با شرع، فقط فقها صلاحیت دارند.

آنچه در رسیدگیها ملاک است، عدم مغایرت است؛ یعنی اگر ۶ نفر از اعضا به مغایرت رأی دادند و ۶ نفر دیگر به عدم مغایرت رأی دادند، نتیجه این است که ۷ نفر به عدم مغایرت رأی نداده اند، لذا مغایر شناخته می شود.

اگر اکثریت به عدم مغایرت با قانون اساسی یا عدم مغایرت با شرع رأی دادند، مصوبه مجلس تأیید شده است و به مجلس اعلام می گردد و مجلس نیز برای اجرا به دولت ابلاغ می کند. ولی اگر رأی به مغایرت داده شد، این رأی همراه با استدلالات به صورت موجز به مجلس اعلام می شود تا مجلس بتواند با توجه به دلایل به اصلاح مصوبه مبادرت کند و مجدداً به شورا برگردد.

آخرین مطلب در باب رسیدگی این است که برخلاف بعضی کشورها که رسیدگی و بررسی مطابقت یا عدم مطابقت به درخواست برخی مقامات یا درخواست افراد یا ایراد اصحاب دعوی و محدود به قوانین و مصوبات خاص موکول است، شورای نگهبان به تمامی قوانین مصوب بدون استثنا و بدون نیاز به درخواست هیچ فرد و مقامی به رسیدگی می پردازد. هر مصوبه ای که در مجلس به تصویب رسید قبل از اینکه برای امضا به رئیس جمهور ابلاغ شود، باید به شورای نگهبان فرستاده شود. اصل ۹۴ قانون اساسی به همین مطالب اشاره می کند.

مهلت رسیدگی به مصوبات

الف) مهلت اظهارنظر در موارد عادی: طبق اصل ۹۴ قانون اساسی در موارد عادی، شورای نگهبان موظف است ظرف ده روز از تاریخ وصول مصوبه، نظر خود را به مجلس اعلام کند. چنانچه شورای نگهبان این مدت را کافی نداند، می‌تواند با ذکر دلیل ده روز مهلت اضافی از مجلس تقاضا نماید و البته مجلس به هر حال باید بپذیرد.

ب) مهلت اظهارنظر در موارد فوری: طبق اصل ۹۷ قانون اساسی شورای نگهبان باید هنگام بررسی طرحها و لوایح فوری در مجلس حضور داشته باشد و نظر خود را بلافاصله اعلام کند. طبق ماده ۸۶ آیین‌نامه داخلی مجلس، شورای نگهبان باید نظر خود را درباره طرحها و لوایح فوری بلافاصله، و یا حداکثر تا ۲۴ ساعت اعلام کند. طرحها و لوایح فوری یا با قید ۳ فوریت است، یا ۲ فوریت، و یا یک فوریت. تا سال ۱۳۶۸ شورای نگهبان در تمام موارد فوری با هر درجه حضور می‌یافت و نظر خود را حتی المقدور بلافاصله یا ۲۴ ساعت بعد اعلام می‌نمود ولی در این سال با تفسیری که شورای نگهبان از اصل ۹۷ نمود در موارد یک فوریت خود را به حضور در مجلس مکلف ندانست.

ج) مهلت اظهارنظر در مورد مصوبات غیرعلنی مجلس: در این موارد، قانون مهلتی را معین نکرده است ولی با استنباط از وضعی که در موارد عادی و فوری وجود دارد، موضوع فرق می‌کند و برحسب اینکه رسیدگی مجلس چگونه باشد، تابع یکی از دو شکل الف یا ب است.

نتیجه رسیدگی شورای نگهبان

مصوبات مجلس در شورای نگهبان با یکی از حالات ذیل روبه‌رو می‌شود:

الف) تأیید مصوبه: در صورتی که شورای نگهبان هیچ قسمت از مصوبه را با قانون اساسی و شرع مغایر نداند و آن را با آن دو منطبق تشخیص دهد، تأیید آن را به مجلس اعلام می‌کند و این کاملترین شکلی است که مصوبه دارد و به دنبال آن، مصوبه از دستور خارج، و برای امضای رئیس جمهور و دستور اجرا، ارسال می‌شود.

ب) سکوت در مقابل مصوبه: در صورتی که شورای نگهبان پس از گذشت مدت‌های قانونی درباره مصوبه اظهارنظر نکند با استنباط از اصل ۹۴ قانون اساسی، این سکوت، تأیید تلقی می‌شود (مفهوم مخالف اصل ۹۴).

ج) تشخیص مغایرت مصوبه: ممکن است شورای نگهبان، تمام یا بخشی از مصوبه را با قانون اساسی مغایر تشخیص دهد. در صورت اول، مصوبه را رد و در صورت دوم موارد مغایر را قید می‌کند؛ در هر صورت باید دلیل یا دلایل تصمیم خود را اعلام کند. (۲۵)

شورای قانون اساسی فرانسه

در فرانسه، نظارت و کنترل قانون اساسی به عهده یک شورای سیاسی به نام شورای قانون اساسی است. این شورا به موجب قانون اساسی جمهوری پنجم در سال ۱۹۵۸ (۱۳۳۷ ه. ش) تشکیل گردیده و وظیفه آن، کنترل مصوبه‌ای است که برای آن ارسال شده است. مواد ۵۶ تا ۶۳ قانون اساسی جمهوری پنجم فرانسه به شرح و تفصیل این شورا پرداخته است.

ترکیب و شرایط اعضای شورای قانون اساسی

به موجب قانون اساسی ۱۹۵۸ جمهوری پنجم، شورای قانون اساسی مرکب از نه عضو است که به مدت نه سال انتخاب می‌شوند. انتخاب اعضای این شورا بدین شکل است که رئیس جمهور، رئیس مجلس سنا و رئیس مجلس ملی، هر کدام سه نفر را به این سمت انتخاب می‌کنند (۲۶)

وظایف شورای قانون اساسی

۱- نظارت بر مصوبات پارلمان از حیث تطابق با قانون اساسی: طبق قانون اساسی فرانسه مورخ ۴، اکتبر ۱۹۵۸ می‌توان قوانین را پیش از توشیح به شورای قانون اساسی فرستاد تا مطابقت آنها با قانون اساسی بررسی و کنترل شود. با توجه به اهمیت برخی از قوانین، که به قوانین بنیادی شهرت دارند در موارد مطرح شده در قانون اساسی که به بیست مورد می‌رسد، این قوانین لزوماً باید توسط شورای قانون اساسی بررسی شود.

پس موارد بررسی مصوبات در مجموع به دو نوع مصوبات تقسیم می‌شود:

الف) موارد بدون درخواست که همان قوانین بنیادی است.

ب) مواردی که بنا به درخواست برخی مقامات، شورا موظف به بررسی می‌شود.

مقاماتی که حق درخواست بررسی دارند، عبارتند از:

الف) رئیس جمهور

ب) نخست وزیر

ج) رئیس مجلس سنا

د) رئیس مجلس ملی

ه) ۶۰ تن از نمایندگان مجلس ملی

و) ۶۰ تن از سناتورها

دو مقام اخیر از زمان تجدیدنظر در قانون اساسی (۲۹ اکتبر ۱۹۷۴ - ۱۳۵۳ شمسی) حق درخواست بررسی قوانین عادی را پیدا کرده‌اند.^(۲۷) هر گاه شورا رأی دهد که مقررات طرح و یا لایحه موردنظر با قانون اساسی مغایر است در این صورت طرح و یا لایحه مزبور به توشیح نخواهد رسید.

لازم به ذکر است که شورای قانون اساسی می‌تواند به بررسی مطابقت یا عدم مطابقت هر یک از بخشهای قانون ارسالی پردازد؛ هر چند در عرض حال مورد بحث، این بخشها مورد انتقاد نبوده باشد.

شیوه رسیدگی شورای قانون اساسی همانند سبک رسیدگی قاضی در محاکم است تا آنجا که اعضای این شورا را قاضی قانون اساسی نام نهاده‌اند. قضات قانون اساسی به بررسی ادله مذکور در عرض حال ارسالی در خصوص مصوبه می‌پردازند و مانند برخورد با خواهان در محاکم، ادله را مورد بررسی قرار می‌دهند.

۲- بررسی و بازبینی پس از تصویب: طبق قانون اساسی جمهوری پنجم فرانسه، هر متنی که صورت قانونی دارد، ممکن است توسط نخست‌وزیر به شورای قانون اساسی فرستاده شود تا شورا معین کند که آیا ضوابط مندرج در متن ارسالی جنبه تقنینی دارد یا آیین نامه‌ای.

هر چند این بررسی، بازبینی توصیفی است، ممکن است به تغییر متن یا خارج کردن از موقعیت قانونی منجر گردد.

- جالب توجه است که در خصوص اختلافات مطرح شده میان سالهای ۱۹۵۸ تا ۱۹۸۶ تعداد ۳۵۱ تصمیم توسط شورای قانون اساسی اتخاذ شده که ۲۰۵ مورد آن بازبینی قانون مقدم بر توشیح، و ۱۴۶ مورد آن بازبینی پس از توشیح بوده است.
- ۳- بررسی و کنترل عهدنامه‌ها از حیث تطابق با قانون اساسی: عهدنامه‌ها قبل از امضا باید به تأیید شورای قانون اساسی برسد. اگر شورا عدم مطابقت شرایط مندرج در عهدنامه را با قانون اساسی احراز کند، قوه مجریه به یکی از این دو اقدام موظف است: یا پیشنهاد تجدیدنظر در قانون اساسی که نتیجه‌اش مطابق شدن این قانون با عهدنامه است و یا صرف نظر کردن از امضای عهدنامه.
- ۴- مراقبت بر مطابقت آیین‌نامه‌های داخلی مجلسین با قانون اساسی: آیین‌نامه‌های داخلی مجلس سنا و مجلس ملی که طرز کار داخلی مجلس را معین می‌کند، اهمیت فراوان دارد. کنترل این آیین‌نامه‌ها و تغییرات آنها از حیث تطابق با قانون اساسی به عهده شورا است. (۲۸)
- ۵- نظارت بر انتخابات ریاست جمهوری
- ۶- داوری میان دولت و پارلمان در خصوص اختلافات
- ۷- نظارت بر اینکه دولت از محدوده صلاحیت خود خارج نشود. (۲۹)

جلسه رسیدگی شورا و چگونگی رسیدگی

جلسات شورای قانون اساسی با حضور حداقل ۷ نفر از اعضا در غیر موارد ضروری اعتبار پیدا می‌کند. جلسات شورا علنی نیست. شورا در رسیدگی می‌تواند رأساً اسباب و موجبات و یا استدلالاتی را مطرح سازد که به نظر وی بهتر از علل و اسباب و استدلالات خواهان، قضیه را موجه و مدلل می‌سازد. لذا میدان عمل خود را

گسترده‌تر از قاضی عادی می‌داند. تصمیمات شورا با اکثریت مطلق اتخاذ می‌گردد. در صورت تساوی آراء، طرفی که رئیس با آن موافق است، ارجحیت دارد. رأی‌گیری مخفی است و نام مخالفان و موافقان فاش نمی‌شود. تصمیمات به امضای رئیس، دبیر کل و عضو ممیز یا مخبر می‌رسد و یک یا دو روز پس از آن در روزنامه رسمی چاپ می‌شود.

مهلت رسیدگی به مصوبات

مهلت رسیدگی و بررسی متون قانونی ارسالی بین هشت روز تا یک ماه است. در مواردی که دولت اعلام فوریت کند و نیز هنگامی که به نظر شورا، اخذ تصمیم در مهلت کوتاهتری ضرورت داشته باشد، ممکن است مدت رسیدگی به هشت روز کاهش یابد.

نتیجه رسیدگی شورای قانون اساسی

تصمیمات شورای قانون اساسی به یکی از صورتهای ذیل ظاهر می‌شود:

- ۱- تصمیمات توصیفی: طبق بند دوم از ماده ۴۷ قانون اساسی فرانسه، دولت می‌تواند از شورای قانون اساسی تقاضا کند که برای متن ارسالی جنبه آیین‌نامه‌ای قائل شود تا دولت بتواند به موجب تصویب‌نامه آن را تغییر دهد و یا نسخ کند. در این قبیل تصمیمات یکی از دو امر زیر احراز و اعلام می‌شود: یا متن ارسالی عنوان آیین‌نامه پیدا می‌کند و یا صورت قبلی (قانون) مورد تأیید قرار می‌گیرد.

۲- تصمیمات حاوی ابطال کامل قانون: قانونی که تماماً ابطال شود، نمی‌تواند توشیح گردد. البته این موارد فراوان نیست؛ مثلاً در فاصله سالهای ۱۹۵۹ تا ۱۹۸۹ فقط ۷ مورد ابطال کامل صورت گرفته است.

۳- تصمیمات حاوی ابطال قسمتی از قانون: تعداد این موارد زیاد است. بعضی از این موارد مقرراتی بوده که از مابقی مقررات، قابل تفکیک تلقی می‌شده و بعضی دیگر از مابقی مقررات غیرقابل تفکیک بوده است. در مورد اخیر، وقتی شورا، مقررات ابطال شده را از مجموع متن، غیرقابل تفکیک می‌داند، نتیجه، عدم امکان توشیح اصل متن است.

۴- تصمیماتی که تقاضای بررسی متن را رد می‌کند: این رد تقاضا موقتی است. چنانچه علت عدم قبول منتفی شود، دیگر بار می‌توان به شورا مراجعه کرد. علت رد تقاضا ممکن است مراجعه قبل از تصویب نهایی باشد یا اینکه شورا به عدم صلاحیت خود معتقد باشد.

۵- تصمیماتی که مطابقت قانون را با قانون اساسی اعلام می‌کند: طرز بیان شورا در این زمینه متفاوت است. گاه می‌گوید: قانون مورد بحث با قانون اساسی مطابقت دارد و زمانی می‌گوید: قانون مذکور مغایر قانون اساسی نیست. معنی تطابق قانون با قانون اساسی این است که این دو با یکدیگر رابطه‌ای تنگاتنگ دارد ولی معنی عدم مغایرت این است که در وضعیت فعلی قانون اساسی، نمی‌توان به متن ارسالی ایراد گرفت ولی متن از لحاظ مطابقت با قواعد از هرگونه شک و تردید مصون نیست.

۶- تصمیماتی که مطابقت مشروط قانون را با قانون اساسی اعلام می‌کند: این تصمیمات، قانون را همراه با قید و شرط تأیید می‌کند. چنانچه قید و شرطهای یادشده مورد توجه قرار بگیرد قانون با قانون اساسی تطابق می‌یابد.

این نوع تصمیمات به سه شکل است:

الف) تصمیمات متضمن اعلام مطابقت به شرط تفسیر سازنده: قاضی قانون اساسی برای مطابقت قانون با قانون اساسی، کمبود متن را در لفافه تفسیر معین می‌کند و به آن می‌افزاید.

ب) تصمیمات متضمن اعلام مطابقت، مشروط به قبول تفسیر خنثی‌کننده: نتیجه این تصمیمات این است که یا آثار زیانبار برخی از این مقررات باید برطرف گردد؛ یعنی شورا تأکید می‌کند که برخی از این مقررات باید برطرف گردد و شورا تأکید می‌کند که مقررات مورد بحث دارای معنایی نیست که مستنبط از متن است و یا این مقررات، آثار حقوقی ندارد.

ج) تصمیمات متضمن اعلام مطابقت، مشروط به قبول تفسیر ارشادی: در این گونه تصمیمات برای اشخاصی که باید قانون را اجرا کنند، خصوصاً حاکم محکمه، خط‌مشی مورد نظر ترسیم می‌شود. (۳۰)

جهات اشتراک شورای نگهبان و شورای قانون اساسی فرانسه

شورای نگهبان در وظایف ذیل به شورای قانون اساسی فرانسه مشترک است:

- ۱- نظارت بر مصوبات مجلس از حیث تطابق با قانون اساسی
- ۲- لزوم تأیید عهدنامه‌هایی که قرار است به امضای قوه مجریه برسد و کنترل آنها از حیث تطابق با قانون اساسی

- ۳- تأیید آیین‌نامه‌های داخلی مجلسین و کنترل آنها از حیث تطابق با قانون اساسی
- ۴- نظارت بر انتخابات ریاست جمهوری^(۳۱)

جهات افتراق

موارد اختلاف دو نهاد به این شرح است:

- ۱- شورای نگهبان از حیث قدمت و سابقه بر شورای قانون اساسی مقدم است و عمری نسبتاً طولانی‌تر دارد. هر چند شورای نگهبان به ظاهر از ابداعات قانون اساسی مصوب ۱۳۵۸ هجری شمسی است، سابقه آن به زمان تصویب متمم قانون اساسی مشروطه در سال ۱۲۸۶ شمسی بازمی‌گردد. این در حالی است که شورای قانون اساسی فرانسه از نظر سابقه به سال ۱۹۵۸ میلادی ۱۳۳۷ شمسی بازگشت می‌کند.
- ۲- شورای نگهبان، وظائف متعدد دیگری نیز دارد که در قانون اساسی پیش‌بینی شده و در بحث وظایف شورای نگهبان گذشت به گونه‌ای که دامنه اختیارات و وظایف شورای نگهبان از شورای قانون اساسی وسیعتر است.
- ۳- شورای نگهبان به بررسی تمام مصوبات مجلس می‌پردازد؛ یعنی هیچ قانونی به دولت ابلاغ نمی‌شود مگر پس از تأیید شورای نگهبان. ولی شورای قانون اساسی عمدتاً به بررسی متون ارسالی می‌پردازد. لذا به بررسی بعضی از قوانینی می‌پردازد که مورد تقاضا قرار گرفته‌اند.
- ۴- عمده بررسیهای شورای قانون اساسی، بررسی قوانینی است که توسط مقامات صلاحیتدار به منظور اعلام نظر نزد آنها فرستاده شده است. ولی شورای نگهبان، مصوبات را بدون درخواست کسی از نظر مغایرت با قانون اساسی بررسی می‌کند.

۵- قوانین در فرانسه، پس از تصویب، ممکن است توسط شورای قانون اساسی دچار تغییر و تحول شود و یا به مغایرت با قانون اساسی رأی داده شود. ولی در اینکه شورای نگهبان نسبت به مصوباتی که به تصویب نهایی رسیده و به مرحله اجرا گذاشته شده است، حق ابطال و یا تغییر دارد، اختلاف نظر است. نظر مشهور این است که شورای نگهبان حق اعلام نظر و تفسیر دارد ولی برای نسخ قانون باید مراحل قانونی نسخ، که همان تصویب مجلس شورای اسلامی است، طی شود.

۶- شورای نگهبان به بررسی و کنترل قوانین از حیث عدم مغایرت با قانون اساسی می پردازد؛ یعنی آنچه در شورای نگهبان باید ثابت شود، عدم مغایرت قانون است. ولی در فرانسه، شورای قانون اساسی ممکن است به عدم مغایرت قانون رأی دهد و ممکن است به تطابق قانون با قانون اساسی رأی دهد.

۷- رسیدگی در شورای قانون اساسی مانند رسیدگی در دادگاه‌هاست؛ بدین شکل که کسی که تقاضای بررسی قانونی را دارد، دلائل خود را همراه با قانون ارسال می کند و شورا به بررسی ادله خواهان می پردازد. ولی شورای نگهبان به بررسی مصوبه مجلس می پردازد و هیچ گونه دلیل و دفاعی به همراه مصوبه فرستاده نمی شود و شورای نگهبان رأساً به بررسی مصوبه اقدام می کند.

۸- در فرانسه برای مهلت رسیدگی شورای قانون اساسی، ابتدائاً مهلت وسیعتری به شورا داده، و پیش‌بینی شده که در صورت ضرورت، شورا باید ظرف مدت کمتری نظر خود را ارائه کند. طبق اصل ۶۱ قانون اساسی فرانسه، شورای قانون اساسی باید ظرف یک ماه تصمیم خود را اعلام کند. در عین حال در موارد ضرورت بنا به درخواست دولت، این مدت به هشت روز کاهش می یابد. در ایران،

شورای نگهبان در موارد عادی ظرف مدت ده روز نظر خود را اعلام کند و اگر این مدت را کافی ندانست، می‌تواند به مدت ده روز تقاضای تمدید کند.

۹- مهمترین و اساسی‌ترین فرق این دو شورا را باید در رسیدگی و تطابق قوانین با شرع دانست. شورای نگهبان علاوه بر تطابق قوانین با قانون اساسی، موظف است قوانین را از حیث تطابق با شرع و موازین اسلامی کنترل کند.

با عنایت به موارد اشتراک و افتراق این دو شورا می‌توان دریافت که تفاوت‌های این دو شورا ماهوی و اساسی نیست؛ زیرا هر دو در نظارت بر مصوبات مجلس در عهدنامه‌های بین‌المللی و نظارت بر انتخابات ریاست جمهوری به عنوان اصلی‌ترین وظایف با هم اشتراک دارند و جهات افتراق آنان عمدتاً به سابقه و قدمت، مباحث شکلی و روش کار بازگشت دارد (جهت افتراق ۱- ۳- ۴- ۶- ۷- ۸). همچنین وظایف و اختیارات بیشتر شورای نگهبان (جهت افتراق شماره ۲) بعضاً به عضویت در برخی شوراها و نهادها مانند مجمع تشخیص یا شورای موقت رهبری بازگشت دارد و برخی دیگر نیز به نظارت‌هایی از نوع نظارت بر انتخابات ریاست جمهوری (از قبیل نظارت بر انتخابات مجلس، همه‌پرسی، توقف جنگ و...) برمی‌گردد. در مقابل، شورای قانون اساسی فرانسه نیز اختیاراتی دارد که شورای نگهبان فاقد آن است؛ از جمله اینکه شورای قانون اساسی می‌تواند پس از تصویب نهایی مصوبات پارلمان و تایید آنها، مجدداً به تغییر و تحول مصوبه‌ها اقدام کند (جهت افتراق شماره ۵). سرانجام، بررسی و تطبیق مصوبات مجلس با شرع توسط شورای نگهبان (جهت افتراق شماره ۹) نیز در واقع، همان تطبیق مصوبات با قانون اساسی است. زیرا طبق اصل چهارم قانون اساسی تمام قوانین و مقررات باید براساس موازین اسلامی باشد. بنابراین وضع قانون مخالف اسلام در واقع، وضع قانون مخالف با قانون

اساسی نیز هست؛ لذا می‌توان گفت وظیفه شورای نگهبان تطبیق مصوبات مجلس با قانون اساسی است. پس تفاوت‌های شورای نگهبان و شورای قانون اساسی تفاوت‌های ماهوی نیست و در ریشه و اساس، این دو شورا بسیار شبیه هم هستند؛ هر چند خاستگاه هر دو از یکدیگر متفاوت است.

نتیجه‌گیری

با توجه به مطالب گذشته:

اولاً: شورای نگهبان به عنوان نهادی برای کنترل مصوبات مجلس، تنها در سیستم حقوقی ما وجود ندارد. بلکه بسیاری از سیستم‌های حقوقی، برای کنترل مصوبات پارلمان، تدابیر مختلفی اندیشیده‌اند که یکی از شیوه‌های آن، تشکیل نهادی است که به کنترل قوانین می‌پردازد. سیستم‌های حقوقی ایران و فرانسه از این جمله هستند.

ثانیاً: نمی‌توان گفت که خبرگان اول در سال ۱۳۵۸ هـ. ش در جعل چنین شورایی کاملاً از سیستم پارلمانی فرانسه، الگوبرداری کرده‌اند؛ چه اینکه شورای قانون اساسی فرانسه از جعلیات قانون اساسی ۱۹۵۸ میلادی (۱۳۳۷ شمسی) است و حال اینکه علمای اسلامی در نهضت مشروطیت، مجلس مؤسسان را به جعل طرحی در اصل دوم متمم قانون اساسی مجبور کردند که در هر دوره قانونگذاری، عده‌ای از علمای اعلام و مجتهدان که تعداد آنها در هر حال از پنج نفر کمتر نباشند، ناظر بر این باشند که مصوبات با قواعد اسلامی مخالفتی نداشته باشد. بنابراین پیش از فکر جعل شورای قانون اساسی در جمهوری پنجم فرانسه، چنین طرح و فکری در نظام سیاسی جمهوری اسلامی به گونه‌ای قاطع و با تشکیلات مستقل و جدا از تشکیلات مجلس و با ضمانت اجرای کامل وجود داشته است.

از سوی دیگر با دقت در موارد افتراق شکلی بین شورای نگهبان ایران و شورای قانون اساسی فرانسه می‌توان دریافت که شورای نگهبان از شورای قانون اساسی فرانسه الگوبرداری نشده است؛ زیرا هر چند در وظیفه اصلی بررسی و تطبیق مصوبات مجلس با قانون اساسی با یکدیگر اشتراک دارند، تفاوت‌های زیادی نیز وجود دارد که عمدتاً به شکل و قالب شورا و یا روش کار مربوط است. از دیگر سو با توجه به سابقه و پیشینه شورای نگهبان در متمم قانون اساسی مشروطه به آسانی مشخص می‌شود که شورای نگهبان با هیئت پنج نفره علمای مذکور در اصل دوم متمم قانون اساسی مشروطه بسیار شبیه‌تر است تا شورای قانون اساسی فرانسه. بنابراین خاستگاه اولیه شورای نگهبان فصل دوم متمم قانون اساسی مشروطه است و نه شورای قانون اساسی فرانسه. بدین ترتیب هر چند تأسیس نهاد شورای نگهبان در سال ۱۳۵۸ شمسی به ظاهر حدود بیست سال پس از تأسیس شورای قانون اساسی فرانسه (۱۹۵۸ میلادی مطابق با ۱۳۳۷ شمسی) است در واقع ریشه آن به پنجاه سال قبل از تأسیس شورای قانون اساسی یعنی سال ۱۲۸۶ شمسی بازمی‌گردد.

ثالثاً: اینکه برخی آگاهانه و یا ناآگاهانه مطرح می‌کنند که شورای نگهبان نهادی غیردموکراتیک و در تضاد با مردمسالاری است و ایراد می‌کنند که چرا یک جمع ۱۲ نفره و در برخی موارد ۶ نفره (در تطبیق قوانین با شرع) دارای حق و تو در مقابل ۲۹۰ نفر باشند، به نظر صحیح نمی‌رسد. این اشکال از آنجا به ذهن می‌آید که تصور می‌شود شورای نگهبان مانند اعضای شورای امنیت ملی می‌تواند در هر موردی که خواست تصمیمات اکثریت را نقض کند در حالی که شورای نگهبان در واقع، وظیفه نظارت بر اجرای قانون اساسی را توسط نمایندگان دارد. نمایندگان موظف به وضع قوانین عادی براساس شرع و قانون اساسی هستند. نظارت بر این امر و

اطمینان از اینکه مصوبات مجلس با شرع و قانون اساسی مخالفتی ندارد برعهده شورای نگهبان است و این حقی است که مردم به بخشی از حاکمیت داده‌اند تا بر بخشی دیگر نظارت داشته باشد. همان‌گونه که در روابط سایر قوا نیز مشابه چنین نظارتهایی وجود دارد. علاوه بر این در موارد مخالفت شورای نگهبان با رأی اکثریت مجلس، چاره‌ای اندیشیده شده است که چنانچه اکثریت مجلس که نماینده اکثریت جامعه هستند بر امری اصرار داشته باشند از طریق مجمع تشخیص مصلحت بتوان مقرراتی هر چند بر خلاف احکام اولیه شرع و یا قانون اساسی به شرط اینکه مصلحت جامعه اقتضا کند، تصویب کرد. گذشته از همه اینها یکی از شرایط اعضای شورای نگهبان، عدالت است. این شرط بدین منظور پیش‌بینی شده که عدالت به‌صورت ملکه‌ای اخلاقی، مانع از تبعیت هوی و هوس است و این تفاوت ماهوی بین اختیارات شورای نگهبان و حق و تو است.

ضمیمه

الف - اصولی از قانون اساسی که در متن به آن اشاره شده است.

اصل چهارم

کلیه قوانین و مقررات مدنی، جزایی، مالی، اقتصادی، اداری، فرهنگی، نظامی، سیاسی و غیر اینها باید براساس موازین اسلامی باشد. این اصل بر اطلاق یا عموم همه اصول قانون اساسی و قوانین و مقررات دیگر حاکم است و تشخیص این امر برعهده فقهای شورای نگهبان است.

اصل شصت و هشتم

در زمان جنگ و اشغال نظامی کشور به پیشنهاد رئیس جمهور و تصویب سه چهارم مجموع نمایندگان و تأیید شورای نگهبان، انتخابات نقاط اشغال شده یا تمامی مملکت برای مدت معینی متوقف می شود و در صورت عدم تشکیل مجلس جدید، مجلس سابق همچنان به کار خود ادامه خواهد داد.

اصل شصت و نهم

مذاکرات مجلس شورای اسلامی باید علنی باشد و گزارش کامل آن از طریق رادیو و روزنامه رسمی برای اطلاع عموم منتشر شود. در شرایط اضطراری، در صورتی که رعایت امنیت کشور ایجاب کند، به تقاضای رئیس جمهور یا یکی از وزرا یا ده نفر از نمایندگان، جلسه غیر علنی تشکیل می شود. مصوبات جلسه غیر علنی در صورتی معتبر است که با حضور شورای نگهبان به تصویب سه چهارم مجموع نمایندگان برسد. گزارش و مصوبات این جلسات باید پس از برطرف شدن شرایط اضطراری برای اطلاع عموم منتشر گردد.

اصل هفتاد و دوم

مجلس شورای اسلامی نمی تواند قوانینی وضع کند که با اصول و احکام مذهب رسمی کشور یا قانون اساسی مغایرت داشته باشد. تشخیص این امر به ترتیبی که در اصل نود و ششم آمده برعهده شورای نگهبان است.

اصل هشتاد و پنجم

سمت نمایندگی قائم به شخص است و قابل واگذاری به دیگری نیست. مجلس نمی تواند اختیار قانون گذاری را به شخص یا هیأتی واگذار کند، ولی در موارد ضروری می تواند اختیار وضع بعضی از قوانین را با رعایت اصل هفتاد و دوم به

کمیسیون‌های داخلی خود تفویض کند. در این صورت این قوانین در مدتی که مجلس تعیین می‌نماید به صورت آزمایشی اجرا می‌شود و تصویب نهایی آنها با مجلس خواهد بود.

همچنین مجلس شورای اسلامی می‌تواند تصویب دائمی اساسنامه سازمانها، شرکتها، مؤسسات دولتی یا وابسته به دولت را با رعایت اصل هفتاد و دوم به کمیسیونهای ذی‌ربط واگذار کند و یا اجازه تصویب آنها را به دولت بدهد. در این صورت مصوبات دولت نباید با اصول و احکام مذهب رسمی کشور و یا قانون اساسی مغایرت داشته باشد. تشخیص این امر به ترتیب مذکور در اصل نود و ششم با شورای نگهبان است. علاوه بر این مصوبات دولت نباید مخالف قوانین و مقررات عمومی کشور باشد و به منظور بررسی و اعلام عدم مغایرت آنها با قوانین مزبور باید ضمن ابلاغ برای اجرا به اطلاع رئیس مجلس شورای اسلامی برسد.

اصل نود و یکم

به منظور پاسداری از احکام اسلام و قانون اساسی از نظر عدم مغایرت مصوبات مجلس شورای اسلامی با آنها شورایی به نام شورای نگهبان با ترکیب زیر تشکیل می‌شود:

۱- شش نفر از فقهای عادل و آگاه به مقتضیات زمان و مسائل روز. انتخاب این عده با مقام رهبری است.

۲- شش نفر حقوقدان، در رشته‌های مختلف حقوقی، از میان حقوقدانان مسلمانی که به وسیله رئیس قوه قضائیه به مجلس شورای اسلامی معرفی می‌شوند و با رأی مجلس انتخاب می‌گردند.

اصل نود و دوم

اعضای شورای نگهبان برای مدت شش سال انتخاب می‌شوند ولی در نخستین دوره پس از گذشتن سه سال، نیمی از اعضای هر گروه به قید قرعه تغییر می‌یابند و اعضای تازه‌ای به جای آنها انتخاب می‌شوند.

اصل نود و سوم

مجلس شورای اسلامی بدون وجود شورای نگهبان اعتبار قانونی ندارد، مگر در مورد تصویب اعتبارنامه نمایندگان و انتخاب شش نفر حقوقدان اعضای شورای نگهبان.

اصل نود و چهارم

کلیه مصوبات مجلس شورای اسلامی باید به شورای نگهبان فرستاده شود. شورای نگهبان موظف است آن را حداکثر ظرف ده روز از تاریخ وصول از نظر انطباق بر موازین اسلام و قانون اساسی مورد بررسی قرار دهد و چنانچه آن را مغایر ببیند برای تجدید نظر به مجلس بازگرداند. در غیر این صورت مصوبه قابل اجرا است.

اصل نود و پنجم

در مواردی که شورای نگهبان مدت ده روز را برای رسیدگی و اظهار نظر نهائی کافی نداند، می‌تواند از مجلس شورای اسلامی حداکثر برای ده روز دیگر با ذکر دلیل خواستار تمدید وقت شود.

اصل نود و ششم

تشخیص عدم مغایرت مصوبات مجلس شورای اسلامی با احکام اسلام با اکثریت فقهای شورای نگهبان و تشخیص عدم تعارض آنها با قانون اساسی بر عهده اکثریت همه اعضای شورای نگهبان است.

اصل نود و هفتم

اعضای شورای نگهبان به منظور تسریع در کار می‌توانند هنگام مذاکره درباره لایحه یا طرح قانونی در مجلس حاضر شوند و مذاکرات را استماع کنند. اما وقتی طرح یا لایحه‌ای فوری در دستور کار مجلس قرار گیرد، اعضای شورای نگهبان باید در مجلس حاضر شوند و نظر خود را اظهار نمایند.

اصل نود و هشتم

تفسیر قانون اساسی به عهده شورای نگهبان است که با تصویب سه چهارم آنان انجام می‌شود.

اصل نود و نهم

شورای نگهبان نظارت بر انتخابات مجلس خبرگان رهبری، ریاست جمهوری، مجلس شورای اسلامی و مراجعه به آراء عمومی و همه‌پرسی را برعهده دارد.

اصل یکصد و هشتم

قانون مربوط به تعداد و شرایط خبرگان، کیفیت انتخاب آنها و آیین‌نامه داخلی جلسات آنان برای نخستین دوره باید به وسیله فقهای اولین شورای نگهبان تهیه و با اکثریت آرای آنان تصویب شود و به تصویب نهایی رهبر انقلاب برسد. از آن پس هرگونه تغییر و تجدیدنظر در این قانون و تصویب سایر مقررات مربوط به وظایف خبرگان در صلاحیت خود آنان است.

اصل یکصد و دهم

وظایف و اختیارات رهبر

۱- تعیین سیاستهای کلی نظام جمهوری اسلامی ایران پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام.

- ۲- نظارت بر حسن اجرای سیاستهای کلی نظام
- ۳- فرمان همه‌پرسی
- ۴- فرماندهی کل نیروهای مسلح
- ۵- اعلان جنگ و صلح و بسیج نیروها
- ۶- نصب و عزل و قبول استعفا
- الف - فقهای شورای نگهبان
- ب - عالی مقام قوه قضائیه
- ج - رئیس سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران
- د - رئیس ستاد مشترک
- هـ - فرمانده کل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی
- و - فرماندهان عالی نیروهای نظامی و انتظامی
- ۷- حل اختلاف و تنظیم روابط قوای سه‌گانه
- ۸ - حل معضلات نظام که از طرق عادی قابل حل نیست از طریق مجمع تشخیص مصلحت نظام
- ۹- امضای حکم ریاست جمهوری پس از انتخاب مردم، صلاحیت داوطلبان ریاست جمهوری از جهت دارا بودن شرایطی که در این قانون می‌آید، باید قبل از انتخاب به تأیید شورای نگهبان و در دوره اول به تأیید رهبری برسد.
- ۱۰- عزل رئیس جمهور با در نظر گرفتن مصالح کشور پس از حکم دیوان عالی کشور به تخلف وی از وظایف قانونی، یا رأی مجلس شورای اسلامی به عدم کفایت وی بر اساس اصل هشتم و نهم

۱۱- عفو یا تخفیف مجازات محکومین در حدود موازین اسلامی پس از پیشنهاد رئیس قوه قضائیه

رهبر می‌تواند بعضی از وظایف و اختیارات خود را به شخص دیگری تفویض کند.

اصل یکصد و یازدهم

هرگاه رهبر از انجام وظایف قانونی خود ناتوان شود، یا فاقد یکی از شرایط مذکور در اصول پنجم و یکصد و نهم گردد، یا معلوم شود از آغاز فاقد بعضی از شرایط بوده است از مقام خود برکنار خواهد شد.

تشخیص این امر به عهده خبرگان مذکور در اصل یکصد و هشتم می‌باشد.

در صورت فوق یا کناره‌گیری یا عزل رهبر، خبرگان موظفند در اسرع وقت نسبت به تعیین و معرفی رهبر، شورایی مرکب از رئیس جمهور، رئیس قوه قضائیه و یکی از فقهای شورای نگهبان به انتخاب مجمع تشخیص مصلحت نظام، همه وظایف رهبری را به طور موقت به عهده می‌گیرد و چنانچه در این مدت یکی از آنان به هر دلیل نتواند انجام وظیفه نماید، فرد دیگری به انتخاب مجمع با حفظ اکثریت فقها در شورا به جای وی منصوب می‌گردد.

این شورا در خصوص وظایف بندهای ۱ و ۲ و ۳ و ۵ و ۱۰ و قسمتهای (د) و (ه) و (و) بند ۶ اصل یکصد و دهم، پس از تصویب سه چهارم اعضای مجمع تشخیص مصلحت نظام اقدام می‌کند.

هرگاه رهبر بر اثر بیماری یا حادثه دیگری موقتاً از انجام وظایف رهبری ناتوان شود در این مدت شورای مذکور در این اصل وظایف او را عهده دار خواهد بود.

اصل یکصد و دوازدهم

مجمع تشخیص مصلحت نظام برای تشخیص مصلحت در مواردی که مصوبه مجلس شورای اسلامی را شورای نگهبان خلاف موازین شرع و یا قانون اساسی بداند و مجلس با در نظر گرفتن مصلحت نظام نظر شورای نگهبان را تأمین نکند و مشاوره در اموری که رهبری به آنان ارجاع می‌دهد و سایر وظایفی که در این قانون ذکر شده است به دستور رهبری تشکیل می‌شود.

اعضای ثابت و متغیر این مجمع را مقام رهبری تعیین می‌نماید. مقررات مربوط به مجمع توسط خود اعضا تهیه و تصویب و به تأیید مقام رهبری خواهد رسید.

اصل یکصد و هیجدهم

مسئولیت نظارت بر انتخاب ریاست جمهوری طبق اصل نود و نهم برعهده شورای نگهبان است ولی قبل از تشکیل نخستین شورای نگهبان برعهده انجمن نظارتی است که قانون تعیین می‌کند.

اصل یکصد و بیست و یکم

رئیس جمهور در مجلس شورای اسلامی در جلسه‌ای که با حضور رئیس قوه قضائیه و اعضای شورای نگهبان تشکیل می‌شود به ترتیب زیر سوگند یاد می‌کند و سوگندنامه را امضاء می‌نماید.

بسم الله الرحمن الرحيم

«من به عنوان رئیس جمهور در پیشگاه قرآن کریم و در برابر ملت ایران به خداوند قادر متعال سوگند یاد می‌کنم که پاسدار مذهب رسمی و نظام جمهوری

اسلامی و قانون اساسی کشور باشم و همه استعداد و صلاحیت خویش را در راه ایفای مسئولیتهایی که برعهده گرفته‌ام به کارگیرم و خود را وقف خدمت به مردم و اعتلای کشور، ترویج دین و اخلاق، پشتیبانی از حق و گسترش عدالت سازم و از هرگونه خودکامگی پرهیزم و از آزادی و حرمت اشخاص و حقوقی که قانون اساسی برای ملت شناخته است حمایت کنم. در حراست از مرزها و استقلال سیاسی و اقتصادی و فرهنگی کشور از هیچ اقدامی دریغ نورزم و با استعانت از خداوند و پیروی از پیامبر اسلام و ائمه اطهار علیهم السلام قدرتی را که ملت به عنوان امانتی مقدس به من سپرده است همچون امینی پارسا و فداکار نگاهدار باشم و آن را به منتخب ملت پس از خود بسپارم».

اصل یکصد و هفتاد و هفتم

بازنگری در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، در موارد ضروری به ترتیب زیر انجام می‌گیرد.

مقام رهبری پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام طی حکمی خطاب به رئیس جمهور، موارد اصلاح یا متمیم قانون اساسی را به شورای بازنگری قانون اساسی با ترکیب زیر پیشنهاد می‌نماید:

- ۱- اعضای شورای نگهبان
- ۲- رؤسای قوای سه‌گانه
- ۳- اعضای ثابت مجمع تشخیص مصلحت نظام
- ۴- پنج نفر از اعضای مجلس خبرگان رهبری
- ۵- ده نفر به انتخاب مقام رهبری
- ۶- سه نفر از هیأت وزیران

۷- سه نفر از قوه قضائیه

۸- ده نفر از نمایندگان مجلس شورای اسلامی

۹- سه نفر از دانشگاهیان

شیوه کار و کیفیت انتخاب و شرایط آن را قانون معین می کند.

مصوبات شورا پس از تأیید و امضای مقام رهبری باید از طریق مراجعه به آراء عمومی به تصویب اکثریت مطلق شرکت کنندگان در همه پرسی برسد. رعایت ذیل اصل پنجاه و نهم در مورد همه پرسی «بازنگری در قانون اساسی» لازم نیست.

محتوای اصول مربوط به اسلامی بودن نظام و ابتنای کلیه قوانین و مقررات بر اساس موازین اسلامی و پایه های ایمانی و اهداف جمهوری اسلامی ایران و جمهوری بودن حکومت و ولایت امر و امامت امت و نیز اداره امور کشور با اتکا به آراء عمومی و دین و مذهب رسمی ایران تغییرناپذیر است.

ب - سایر مقررات مربوط

مصوبه های مجلس شورای اسلامی - ۱۳۶۴/۰۴/۰۵

قانون انتخابات ریاست جمهوری اسلامی ایران

ماده ۸- نظارت بر انتخابات ریاست جمهوری به عهده شورای نگهبان می باشد.

این نظارت عام و تمام مراحل و در کلیه امور مربوط به انتخابات جاری است.

مصوبه های مجلس شورای اسلامی - ۱۳۷۸/۰۹/۰۷

قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی

ماده ۳ - نظارت بر انتخابات مجلس شورای اسلامی به عهده شورای نگهبان می‌باشد. این نظارت استصوابی و عام و در تمام مراحل در کلیه امور مربوط به انتخابات جاری است.

مصوبه‌های مجلس شورای اسلامی - ۱۳۶۰/۱۱/۴

قانون دیوان عدالت اداری

ماده ۲۵ - در اجرای اصل ۱۷۰ قانون اساسی دیوان عدالت اداری موظف است چنانچه شکایتی مبنی بر مخالفت بعضی از تصویب‌نامه‌ها و یا آیین‌نامه‌های دولتی با مقررات اسلامی مطرح گردید شکایت را به شورای نگهبان ارجاع نماید.

چنانچه شورای نگهبان طبق اصل ۴ خلاف شرع بودن را تشخیص داد دیوان حکم ابطال آن را صادر نماید و چنانچه شکایت مبنی بر مخالفت آنها با قوانین و یا خارج از حدود اختیارات قوه مجریه بود، شکایت را در هیأت عمومی دیوان مطرح نماید و چنانچه اکثریت اعضا هیأت عمومی شکایت را وارد تشخیص دادند حکم ابطال آن صادر می‌شود.

یادداشتها

۱- مرتضی راوندی، تفسیر قانون اساسی. موسسه انتشارات امیرکبیر. چاپ دوم. ۱۳۷۵. ص ۱۴۶ - ۱۴۵ همچنین حسین مهرپور، جزوه حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران.

۲- از جمله دکتر محقق داماد، کلیات حقوق اساسی (جزوه درسی) دانشکده علوم قضایی و خدمات اداری

۳- قانون اساسی، اصول ۴ - ۷۲ - ۹۱

۴- قانون اساسی، اصل ۴ و قانون دیوان عدالت اداری ماده ۲۵

۵- قانون اساسی، اصل ۱۰۸

۶- همان، اصول ۹۱، ۹۴ - ۹۶

۷- همان، بند ۹، اصل ۱۱۰

۸- همان، اصل ۹۸

۹- قانون اساسی، اصل ۱۱۸ و قانون انتخابات ریاست جمهوری، ماده ۸

- ۱۰- قانون اساسی، اصل ۹۹
- ۱۱- قانون اساسی، اصل ۹۹ و قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی، ماده ۳
- ۱۲- قانون اساسی، اصل ۹۷
- ۱۳- همان، اصل ۶۹
- ۱۴- همان، اصل ۱۲۱
- ۱۵- همان، اصول ۷۲ و ۹۶
- ۱۶- همان، اصل ۶۸
- ۱۷- همان، اصل ۱۱۱
- ۱۸- همان، اصل ۹۹
- ۱۹- همان، اصل ۸۵
- ۲۰- همان
- ۲۱- همان، اصل ۱۷۷
- ۲۲- سیدجلال‌الدین مدنی، حقوق اساسی و نهادهای سیاسی جمهوری اسلامی، تهران، نشر همراه، چاپ دوم، ۱۳۷۳ ص ۱-۲۲۰
- ۲۳- سیدمحمد هاشمی، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، ج ۲، ص ۳۰۹
- ۲۴- ماده ۱۰ آیین‌نامه داخلی شورای نگهبان
- ۲۵- سیدجلال‌الدین مدنی، حقوق اساسی و نهادهای سیاسی جمهوری اسلامی ایران، ص ۲۲۸
- ۲۶- منوچهر طباطبایی مؤتمنی، آزادیهای عمومی و حقوق بشر، انتشارات دانشگاه تهران، ص ۲۰۲
- ۲۷- حسن حبیبی، شورای قانون اساسی فرانسه و مسأله مطابقت یا عدم مطابقت قوانین با قانون اساسی، فصلنامه حق، دفتر ۷، مهر و آذر ۱۳۶۵، ص ۸۴
- ۲۸- وظایف ۱ تا ۴ به نقل از مقاله دکتر حبیبی به نام شورای قانون اساسی فرانسه و مسأله مطابقت یا عدم مطابقت قوانین با قانون اساسی ص ۸۵
- ۲۹- وظایف ۵ تا ۷ به نقل از دکتر محقق داماد، جزوه درسی کلیات حقوق اساسی
- ۳۰- حسن حبیبی، همان ص ۱۰۱-۹۵
- ۳۱- محقق داماد، جزوه درسی کلیات حقوق اساسی

منابع

- ۱- آیین‌نامه داخلی شورای نگهبان.
- ۲- جهانگیر، منصور. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. تهران: نشر دوران، ۱۳۸۳.

- ۳- حبیبی، حسن. شورای قانون اساسی فرانسه و مسأله مطابقت یا عدم مطابقت قوانین با قانون اساسی. فصلنامه حق، ش ۷، مهر و آذر ۱۳۶۵.
- ۴- راوندی، مرتضی. تفسیر قانون اساسی. تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۵.
- ۵- طباطبایی مؤتمنی، منوچهر. آزادیهای عمومی و حقوق بشر. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۰.
- ۶- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
- ۷- مدنی، سیدجلال‌الدین. حقوق اساسی و نهادهای سیاسی جمهوری اسلامی ایران. تهران: نشر همراه، ۱۳۷۳.
- ۸- مهرپور، حسین. جزوه حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران. جزوه درسی منتشر نشده دانشکده معارف اسلامی و حقوق دانشگاه امام صادق (ع)، تهران: ۱۳۷۳.
- ۹- هاشمی، سیدمحمد. حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران. جلد ۲. انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۰.

